

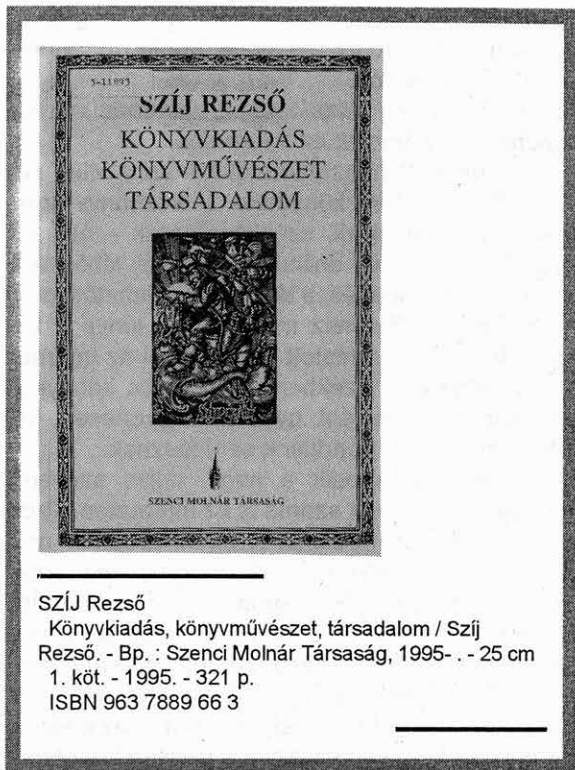
Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom

A nyolcvanéves *Szj Rezső* tanulmánygyűjteménye zömében a század első felének magyar könyves kultúráját vizsgálja a kötet cím három szavával találóan meghatározott szempontok szerint. Az írások többsége tudományos igényű esszé, de ezeken túl némi műfaji változatosság is megjelenik a könyvismertetéstől a harcos vitacikrig. Nagyrészt a hatvanas, hetvenes években születtek a tanulmányok. Azóta egyes területekről már sokkal többet tudhatunk, például a hazai nyomdatörténet két óriásának, *Kner Imrének* és *Tevan Andornak* munkásságát, melynek taglalása e kötetnek összesen mintegy harmadát képezi, később más szerzők, az évfordulók kapcsán is, részletesebben feltárták. Hozzájuk kapcsolódóan azonban számos félig elfelejtett bibliofil művészről és kisebb könyvkiadóról (pl. *Reiter László*, *Bisztrai Farkas Ferenc*, *Keleti Arthur*, *Mata János*) olvashatunk itt úttörő jellegű tanulmányokat, melyeknek alig akadt szakszerű folytatásuk más kutatók részéről az azóta eltelt időben.

Az első írással Hess András lép elénk mint a magyarországi nyomdászok ősalakja. A magyar könyvnyomtatás kezdeteinek ötszázadik évfordulójára készült megemlékezés összefoglalja az addig ismert szakirodalmat, feltevésekbe bocsátkozik a nyomda korai megszűnését illetően. Szj szerint hosszabb életre számíthatott volna a vállalkozás, ha a nép nyelvén szolgáltatót olvasnivalót.

A következő, a kötet tulajdonképpen témájához még szintén csak bevezető írás 1961-es recenzió *Soltész Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században* című művéről. A művészettörténész szempontrendszeréhez Szj hozzáadja a maga társadalmi szempontjait. Némi patriotizmussal enyhén Soltészné szemére rója, hogy állandóan külföldi előképeket keres.

A harmadik írás szerző és nyomdász-tipográfus örökké problematikus viszonyával foglalkozik. Jelentős íróknak gyakran nincs tipográfiai látásuk, kevéssé érdekli őket könyvük nyomdai kivitelezése. Ritka kivétel a régiek közül *Kazinczy*

Ferenc, aki nemcsak ismeri a nyomdabetűk fajtaí, felépítését, hanem valóságos betűesztétikai kritikát és propagáló tevékenységet folytat, amint az kiviláglik a közölt levéldézetekből. 1932-ben *Kner Imre* kezébe kerül Kazinczy üdvözlőverse, amelyet az Napoleon esküvőjére írt. A kézirat aprólékos nyomdai utasításokat tartalmaz. Az akkor már klasszicista tipográfiai hagyomány útján járó *Kner* bibliofil könyvet csinál a kéziratból a szerző intencióit formailag figyelembe véve. A nyomdász és a szerző viszonya kivételes irányba fordul, amikor *Kner* igyekszik leveleivel befolyásolni az erre legalább nyitott *Szabó Lőrinc* könyv-esztétikai ízlését. „Az én egész életem azért pazarlódik el, hogy belevigyem az emberekbe a tipográfiai kvalitás iránti érzéket ...” – írja a nyomdász a költőnek. A továbbiakban öt rövid tanulmány foglalkozik *Kner* nyomdászatanak bizonyos aspektusaival. Ezek közül az első *Kner Imre* könyvművészeti törekvéseiről, azok változásairól beszél. Lipcsei tanulmányai során még a szeccsiós könyvkészítés jegyében nyer alapképzést. Ezt kezdi folytatni édesapja üzemében, elvetve a XIX. századi eklekticizmust. A tízes évek-

tól a nyugati iparművészet törekszik megszabadítani a tárgyat a díszítéstől. (Megállapítja ezt egyébiránt e kötet utolsó előtti, rövidke írása is, mely a könyvdísz szerepváltozásait általában vizsgálja.) A kor szellemében Kner aggályai is fokozatosan erősödnek a szecesszióval szemben. Talán az építész-grafikus *Kozma Lajos* hatása is, akinek pedig népies barokkos könyvdíszzeit az első világháború után előszeretettel alkalmazza, hogy Kner érdeklődése egyre inkább a könyv belső szerkezete, a könyvtest, a könyvlap, a nyomtatott betű architektonikus fölépítése felé irányul. 1924-től egyáltalán nem alkalmaz könyvdísz, fegyelmzett, már-már puritán kiadványszerkezetet alakít ki, a klasszicizmus nyomdokain viszi tőkélyre és nemzetközi hírre tipográfiáját. (Nem hangsúlyozódik, de vitathatatlan mind ebben *Fülep Lajos* hatása, akivel élethosszig tartó levelezést folytat.) A következő cikkben Szij Rezső a saját gyűjteményében megtalálható, kereskedelmi forgalomba nem hozott Kner-kiadványokat tekinti át, s szól az ún. Privatdruck kiadványtípusról általában. Olvashatunk még az embléma grafikai műfajáról *Kozma Lajos* 1925-ös Szigetkönyve kapcsán, melyhez az előszót is Kner írta. Külön tanulmány elemzi Kner Imre és *Buday György* fametsző, a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma akkori vezetőjének kapcsolatát a harmincas évek második felében. Kner Imrének mintegy sorskritikáját adja az utolsó éveiről írott tanulmány. A szakmai elveihez és magyarságához makacsul ragaszkodó, az életét szolgálatnak tekintő, meg nem értett nyomdaművész (Misztótfalusi párhuzamként többször is előjön) egyre inkább elszigetelődik, míg végül a világ- és áldozata lesz.

A kortárs és pályatárs *Tevan Andor* példája kínálkozna „párhuzamos életrajzul” plutarkhoszi értelemben. Szintén külföldi tanulmányok után veszi át és virágoztatja fel apja üzletét egy másik Békés megyei kisvárosban, Békéscsabán. Végzetük is némileg rokon, azzal a különbséggel, hogy Kner odavész a haláltáborban, Tevan pedig hazatér a munkaszolgálatról. Tevan a rugalmasabb, modernebb, alkalmazkodóbb könyvkiadó. Szij Rezső jó érzékkel Tevan Andor kiadói munkásságát emeli ki és kíséri végig; láttuk ugyanakkor, hogy Kner Imre elsősorban a tipográfia művészeként szerepel a kötetben. Az aranyifjú *Rozsnyay Kálmán* révén Tevan bekerül a pesti

írók kávéházi köreibbe. Kevésbé idealista, mint Kner, nagyobb teret enged népszerűbb külföldi és könnyedebb hazai polgári irodalomnak. Amattör sorozatában azonban a Krúdy- és a Kosztolányi-kötet után szinte kizárólag régebbi magyar klasszikusokat jelentet meg. Kevesebbet ügyel a szöveggondozásra, mint Kner, a Tevan Könyvtár írói gyakran panaszkodnak leveleikben, hogy nem kapnak korrektúra-példányt (nyilván a közlekedési, postázási nehézségek miatt), és ezért jelenik meg művük sajtóhibákkal. A népesebb városok kereskedőit személyesen keresi fel Tevan a terjesztés biztosítása érdekében. Sokat kénytelen bérmunkában dolgozni nyomdájával, kiadói tevékenysége a húszas évek végétől ellanyhul.

A *Nyugat* és a könyvművészet kapcsolatának vizsgálatakor Szij kifejti, hogy a folyóirat egyfelől sokat tett a könyvesztétikai ízlés formálása érdekében a benne helyet kapó kritikák révén. *Bálint Aladár*, *Elek Artúr*, *Farkas Zoltán*, *Lengyel Géza*, *Szini Gyula* bírálatai rendre kitértek az irodalmi művek illusztrációira és a könyvkötésekre is. A *Nyugat* kiadásában megjelent könyvekről azonban szomorúan állapítható meg, hogy eltekintve néhány címlaprajztól, *Falus Elek*, *Lesznai Anna*, *Kozma Lajos* kiváló munkáitól, a *Nyugat* Könyvtár meglehetősen alacsony nyomdai színvonalat képvisel. Legjobb íróink általában kevés gondot fordítanak műveik nyomdai kiállítására.

Ezzel szemben néhány kisebb formátumú író elsőrangú könyvművésszé képezte magát, amint ez a következő tanulmányokból kiderül. Olvashatunk *Reiter Lászlóról*, az *Amicus* kiadóvállalat alapítójáról, képzőművészeti könyvek kiadójáról, aki a húszas években a *Magyar Bibliophil Társaság* számos kiadványát is tervezte. *Bisztrai Farkas Ferenc*, a harmincas években a *Magyar Grafika* c. folyóirat és az *Ars Hungarica* c. könyvsorozat kiadója, 1937-ben kísérletet tett egy olyan egyesület fenntartására, melynek célkitűzése, hogy tömegekhez juttasson el művészi kivitelű könyveket. A rövid életű *Magyar Bibliofílek Szövetségét* azonban a politikai hatalom oszlatta fel rövidesen. *Keleti Arthur*, a trecento igézetében élő költő, műfordító saját könyvstílust alakított ki irányítva könyvei illusztrálását és nyomdai kivitelezését. Debrecen bibliofil társadalma vonul fel előttünk a húszas évektől negyedszázadon át, a tárgyalt korszakot lezáró tanulmányban. Grafikusművészek, mint *Gáborjáni Szabó Kálmán* és

Mata János, kiadók, gyűjtők, szakértők, mint Békés István, ifj. Reisinger Jenő, Réthy István és berei Soó Rezső tevékenysége tárul elénk. A debreceni Ajtósi Dürer Céh adja ki a két évfolyamot megért *Magyar Exlibris* című folyóiratot.

A kötetzáró kultúrpolitikai pamflet a kései szocialista könyvkiadásról talán elhagyható lett volna. Nem tudjuk meg, mire válaszul és milyen közegben született az írás. Másutt is érezhető népszerűvelő hajlamát itt túlzásba viszi a szerző.

Szj Rezső megközelítéseiről meg kell még jegyeznünk, hogy erősen társadalom-közpon-
túak, illetve ma-központúak. Ennek megfelelően gyakran moralizál és aktualizál. Valamelyes tipizálási törekvések is megfigyelhetőek nála, a

nyomdász, a kiadó, a gyűjtő személyisége és társadalmi szerepe általában is érdeklí. Másrészt az egyes nyomdatermékeket nem mulasztja el igen alapos esztétikai kritika alá vetni.

A szépen megtervezett kötet technikai szerkesztését szó érheti. Két tucatnál több a sajtóhiba, lábjegyzetek sora marad ki, a tanulmányok felének első megjelenési helyéről nem értesülhetünk, a gazdag illusztráció mellett elkelve némi képmagyarázat, a névmutatót pedig csak egy következő kötetbe ígérik.

Nagypál László

A SOROS ALAPÍTVÁNY jelentős összeggel segítette a bolgár könyvtárakat, hogy IFLA voucherek vásárlásával módjuk legyen igénybe venni a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést.

(UAP Newsletter, 1997. ápr.)

Az IFLA TESTVÉRKÖNYVTÁRI PROGRAMJA iránt nagy az érdeklődés. Az IFLA Iroda nyilvántartásba veszi a társkereső könyvtárakat, kérdőív kitöltése alapján adatbázisban rögzíti igényeiket, lehetőségeiket, s mindegyiküknek igyekszik a „készletből” megfelelő partnert ajánlani. A tényleges kapcsolat felvétele és kiépítése már az illető könyvtárak dolga. Igen sok könyvtár jelentkezik fejlődő országokból, ezek általában segítséget szeretnének kapni a gazdag országok könyvtáraitól: dokumentumokat, berendezéseket, valamint a szakmai fejlődésükhöz szükséges információkat.

(UAP Newsletter, 1997. ápr.)